

Udvari István–Viga Gyula

Sztripszky Hiador néprajzi tevékenysége Erdély együttélő népeinek kutatásában

---

A *multikulturalitás* kifejezés igen gyakran bukkan fel napjaink tudományos fogalomtárában és – jobbára Európa új politikai térképének formálódásához társítva – a politikai szóhasználatban, de a közéletben is. Mostani alkalmazása azt sugallja, mintha a fogalom a 20. század végének liberális eszmerendszerében fogant volna, jóllehet annak valódi tartalma a Kárpát-medence több évszázada együttélő népeinek mindennapos gazdasági és kulturális gyakorlatát jelzi. Teljesen közönséges volt ez az egész problematika az intézményesülő közép-európai etnográfia számára, amelynek nemzeti változatai az első világháborút követően kialakított új országhatárok között avatták a tudósok civil kurázsijává az ezzel való foglalkozást. Pedig nem csupán a zenetudósok, nemcsak a kétségkívül különleges kvalitású Bartók Béla életműve szimbolizálja a szimbiózisban élő közép-európai népek sokszínű műveltségének kapcsolatrendszerét, hanem a néprajz számos jelesége is. Közöttük is elsősorban azoké természetesen, akiknek a térség állami összetartozása még közönséges adottság volt, s akik több szomszédos nép nyelvét ismerve, azok törtérijában és vallásaiban jól tájékozódva, tájajikon és polgárosodó városaikban otthonosan mozogva valóban részesei lehettek több (kulturális) nemzet örökségének. A 20. század végi kutatók többsége számára mindez ma már mozaikszerűen ragadható meg, de az elődök pályaképe érzékelteti egyfelől a régiek sokirányú tájékozottságát, az összetartozó részek egészének ismeretét, másfelől azokat az emberi töreket, meg hasonlóságokat, amiket a trianoni határok megvonása utáni helyzet számukra eredményezett. Csak látszólagos alternatívák léteztek, s – azon túl, hogy a tudománypolitika lényegében Trianon óta gátolta az integratív kutatást és gondolkodást –, ígéretes tudósi életutak siklottak ki a megoldhatatlan és megváltoztathatatlan helyzet következtében.

Megítélésünk szerint a magyar (és a közép-európai) néprajz sok tekintetben adós a szomszédos népek kutatása közös eredményeinek és tudománytörténeti mozzanatainak feltárásával. Rendkívül fontos lenne azok életpályájának a vizsgálata és bemutatása, akik két vagy több nép történetének, műveltségének a kutatásában is eredményesek voltak. Biográfiájuk megírása jószerével több nép kutatóinak lenne közös feladata.

Jelen tanulmányunk csak szerény adalék lehet a fentiekhez. Az általunk kutatott életpálya eredményei több szomszédos nép tudománytörténetének örökségéhez tartoznak. Szeretnénk hinni, hogy *közös* örökségéhez!

*

Sztripszky Hiador magyar és ruszin néprajzkutató, bibliográfus, nyelvész, irodalomtörténész és műfordító, 1875. március 7-én született a Bereg vármegyei Selesztó községben. Görög katolikus lelkész édesapját hamarosan a vármegye Ruszkóc helységébe helyezik át, ahol aztán Sztripszky elvégezte az elemi iskolát. Középiskolai tanulmányokat Ungváron a Királyi Katolikus Gimnáziumban folytatott. 1893-ban tett érettségi vizsgát, ami után Budapesten beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára. Hamarosan átiratkozott azonban Kolozsvárra, ahol a Ferenc József Tudományegyetemen régészeti, néprajzi és nyelvészeti előadásokat hallgatott. Diplomát, majd középiskolai tanári képesítést kapott, 1908-ban pedig néprajzból doktori címet szerzett.

Fokozatosan, de igen fiatalon kapcsolódott be a néprajz, illetve a tudomány intézményrendszerébe. 1901-ben (más forrás szerint 1904-ben) lett tagja az Erdélyi Múzeum–Egyesületnek – ajánlója az EME titkára, Szádeczky Lajos volt¹ –, 1903-ban pedig a Magyar Néprajzi Társaságnak; utóbbinak 1911-ben a választmányába is bekerült.²

Bár már egyetemi hallgató korában foglalkoztatták az Erdélyi Kárpát-Egyesületnél, s rendszeres gyűjtőmunkát végzett a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának megbízásából is, Kolozsvárott nem jutott néprajzos álláshoz. Ebben szerepe lehetett Sztripszky származásának, vallásának, a keleti kereszténység melletti elkötelezettségének, talán írásaiban felsejlő baloldaliságának is. Görög katolikus lévén, Kolozsvárott gimnáziumi tanár sem lehetett: a városban csak római katolikus, református és unitárius gimnáziumok voltak.³ (1906–1909 között – magántanári státusban – orosz nyelvórákat adott a kolozsvári egyetemen.) 1909-ben, talán Herman Ottó közbenjárására segédtanfelügyelővé nevezték ki Máramarosszigeten, ami talán összefüggött egy tervezett máramarosi múzeum elképzelésével is.⁴ 1910–1918 között a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának múzeumőre volt, majd 1918 legvégén – hivatalos kikéréssel – a Vallás- és Közoktatási Minisztérium kisebbségi osztályának miniszteri tanácsos rangú vezetője lett, majd néhány hét múlva az új Ruszka Krajnai Minisztériumban lett miniszteri tanácsos, ahol a rutén területek oktatásügyével foglalkozott. A tanácskormány idején a Jászi Oszkár vezette Nemzetiségi Minisztérium szolgálatába került: a Ruszin Népbiztosság egyik részlegének lett munkatársa, ami hamarosan beolvadt a Népbiztosságba. A proletárdiktatúra bukása után, 1919 nyarának végén önálló hatóságként alakult meg a Nemzeti Kisebbségek Minisztériuma, melynek rutén főosztályán Sztripszky a közoktatási ügyek osztályvezetője lett. 1922 júniusában ez a minisztérium megszűnt, tisztviselőit rendelkezési állományba helyezték, akiket nem vett át valamelyik főhatóság, azokat kényszernyugdíjazták. Ez történt Sztripszkyval is: 1923-ban (47 évesen) nyugdíjba küldték, mivel az Országos Levéltárban az ő fizetési osztályában nem volt szabad állás. Ezután elsősorban filológiai és nyelvészeti tevékenysége volt jelentős: rendszeresen publikált. Szükös megélhetéséhez, orosz, ukrán, lengyel és szlovák nyelven hiteles tolmácsol-

lást és fordításokat vállalt. Kiterjedt filológiai munkássága mellett közreműködött a Tolnai Új Világlexikon elkészítésében. A bécsi döntés után aktívan bekapcsolódott a Kárpátaljai Tudományos Társaság Ruszin Nyelvi és Irodalmi Szakosztályának munkájába, s rendszeresen cikkeket írt annak kiadványaiba: főleg a *Literaturna Negyilja* és a *Zorja/Hajnal* számára. 72 évesen, 1946. március 9-én hunyt el Budapesten.⁵

Sztripszky Hiador néprajzi tevékenységének felét, jó évtizedet Erdély tudományos kutatására és muzeológiai feltárására szentelte. Tárgyi gyűjtéseiről és muzeológiai koncepciójáról máshol már megemlékeztünk.⁶ Alább tudományos kutatásainak néhány eredményét és összefüggését mutatjuk be röviden, abban a reményben, hogy mindez rávilágít az erdélyi tudományosság néhány kevésbé ismert részletére is. A levelezéséből itt közreadott részletek azt igazolják, hogy Sztripszky 1920 után is intenzív kapcsolatot tartott a romániai tudományossággal, s érdeklődése – igaz, akkor már főleg könyvszeti, filológiai vonatkozásokban – nem csökkent Erdély együttélő népeinek közös múltja iránt.

NÉPRAJZI SZEMLÉLETÉNEK KIALAKULÁSA

A Kolozsvárott eltöltött évek (1897–1908) meghatározóak voltak Sztripszky szakmai fejlődésében, látásmódjának formálódásában. Mindez egyaránt köszönhető néhány tudós személyiség közvetlen hatásának, s a város pezsgő tudományos-kulturális közéletének, melyben a honismereti, néprajzi, népnyelvi és helynévgyűjtő mozgalmak igen erőteljesek voltak. A kolozsvári évek alatt ivódott Sztripszkybe a népelet és a népnyelv együttes tanulmányozásának igénye, s a helynevek iránti érdeklődés is.⁷

A kolozsvári egyetemen Sztripszky diákévei alatt, 1898-ban létesült az ország első néprajzi tanszéke. Ez az egyetemes és magyar ethnographia professzora, Herrmann Antal (1851–1926) személye révén szorosan kapcsolódott az Erdélyi Kárpát-Egyesülethez (EKE), melynek Herrmann néprajzi előadója volt. Herrmann Antal oktatóként,⁸ az EKE néprajzi osztályának tiszviselőjeként, s az *Erdély népei* című lap szerkesztőjeként személyesen is, írásaival is hatott a fiatal Sztripszky kutatói szemléletének, érdeklődési körének formálódására. Herrmann előadásokat tartott a néprajzi gyűjtés módszertanáról is. Szerepe lehetett Sztripszky átiratkozásában is a kolozsvári egyetemre, ő ajánlhatta a fiatalembert a lembergi tanulmányútra is,⁹ mivel – *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* című sorozat néprajzi szerkesztőjeként – rendszeres kapcsolatot tartott a galíciai lengyel és ukrán néprajzosokkal.

Erőteljesen tükröződik Sztripszky Hiador munkásságában a jeles történész professzor, Márki Sándor (1853–1925) hatása: a pozitivistá adatyűjtés Sztripszky munkamódszerének egyik fontos vonása lett. Bizonyos, hogy például a katonai vezényszavak történetéhez írott Sztripszky-közlemény

megjelentetésében¹⁰ Márkinak éppen úgy szerepe lehetett, mint Rákóczi és Kossuth történeti-folklorisztikai hagyománya feltárásának szorgalmazásában.

Különösen meghatározó volt Sztripszky szakmai fejlődésében Pósta Béla (1862–1919) régészprofesszor szakmai és emberi befolyása: a régészeti és a néprajzi anyag közötti „kontinuitás” különösen a halászat kutatásában egyértelmű szempont számára.¹¹ Ez a szemlélet a századelőn alapvetően jellemezte a régészet és a néprajz művelőit.

A néprajzi terepmunka gyakorlatába Sztripszkyt Jankó János (1868–1902) vezette be, akinek hatása – ha véleményét nem is mindig teszi magáévá – Sztripszky halászati közléseiben is felismerhető. (1900-ban például együtt leltározták az EKE néprajzi gyűjteményét.) Számos alkalommal közösen gyűjtöttek, s Sztripszky jelen volt akkor is, amikor – közös gyűjtőútjuk során – Jankó Borszéken 1902. július 29-én váratlanul elhunyt. Jankó választása vélhetően azért esett Sztriszkyre a közös munkákban, mert az jártas volt az orosz nyelvben. Bizonyára maga is inspirálta alig fiatalabb pályatársát, hogy az maga is célul tűzte a magyar halászat oroszországi párhuzamainak kutatását. Halászati publikációiban Sztripszky hivatkozta is az orosz összehasonlító irodalmat.¹²

Hatással volt Sztripszky néprajzos-muzeológus szemléletének alakulására Semayer Vilibáld (1868–1928), s vélhetően a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának több munkatársa is, akik a néprajzi tárgygyűjtésre kiképezték és különféle feladatokkal látták el.¹³ A budapesti és a kolozsvári néprajzi „körök” kapcsolata ebben az időszakban nagyon intenzív volt, mind a tárgyi gyűjtés és múzeumszervezés, mind a tudományos feldolgozó tevékenység vonatkozásában.

Mint Sztripszky levelezése elárulja, mind magánéletének alakulására, mind kutatói szemléletére erőteljes befolyást gyakorolt Herman Ottó (1835–1914) is. Több tanulmányában utal arra, hogy az alig ismert Erdély „valóságos tára a felfedezésre váró kincseknek”, ugyanakkor egy-egy eszköztípus, archaikus technika bemutatásánál kifejezetten Herman anyagának bővítését, az általa leírt halászeszközök elterjedésének keleti kiterjesztését jelöli meg céljaként.¹⁴ Herman Ottóhoz írott leveleinek egyikében meg is fogalmazza: „...régóta táplálódó reménységem, hogy a mester nyomdokiba lépve, megírom Az Erdélyi Halászat Könyvét...”¹⁵ Talán az is motiválhatta Sztripszkyt, hogy bizonyos értelemben Herman nyomdokain járt, aki 1864–1871 között Kolozsvárott dolgozott az Erdélyi Múzeum–Egylet gyűjteményében.¹⁶

Sztripszky Hiador ránk maradt, egyelőre töredékeiben ismert levelezése arról árulkodik, hogy fiatal korától intenzív szakmai kapcsolatokat ápolott több tudományszak jelsével. Mind a tudományosság századeleji helyzetének, mind integratív személyiségeknek köszönhető, hogy közülük többel egyaránt eszmét cserélhetett a levelekben is a néprajz, a nyelvtudomány, a könyvészet és még számos más diszciplína problémáiról, ahogyan maga is

érdemben tudott hozzászólni mindezek számos kérdéséhez. Megemlítjük itt a történész Iványi Béla (1878–1964), Karácsonyi János, a nyelvész Horger Antal, Melich János, Pais Dezső, Szily Kálmán, az irodalomtörténész Horváth János és Szilády Áron (1837–1922), s számos más tudós nevét. Hasonló példákat hozhatnánk a szomszédos népek kutatóinak köréből is.¹⁷ Frissen szól hozzá új könyvekhez, tanulmányokhoz, közöl azokhoz történeti, szlovák, román, ukrán nyelvészeti adatokat, recenziókat ír, s nem véletlen, hogy pl. az ő halászlát kötetét is Cholnoky Jenő és Kelemen Lajos ismerteti.¹⁸ Az utóbbi személyiség, Kelemen Lajos – amint ezt az írásunk függelékében közreadott levél is jelzi –, a trianoni határok megvonása után is kapocs Sztripszky és az erdélyi magyar és román tudományosság között.¹⁹

Sztripszky Hiaodor szülőföldje és az általa rendszeresen kutatott Erdély hagyományos népélete és tárgyi néprajzának világa adta tehát a fiatal kutató érdeklődésének keretét, ami Kolozsvárott folyamatosan töltődött fel a magyar néprajz legjobbjaival. Szellemi horizontja azonban – nyelvtudása révén is – hamar kiterjedt a szláv népek irodalmára. Nem csupán az összehasonlító adatokat kezelte biztonsággal, hanem a történelmi és néprajzi folyóiratokban szemlélte is a szláv irodalmat. Érdeklődése a néprajz – és a már említett történettudomány és régészet – körén is túlnő: Kolozsvárott ivódik bele a népnyelv adatainak és vizsgálatának fontossága, a filológiai és bibliográfiai készség, a muzeológiai tevékenység tisztelete.

A KÁRPÁT-MEDENCE EGYÜTTÉLŐ NÉPEI SZTRIPSZKY HIADOR KUTATÁSAIBAN

Sztripszky életműve azt sugallja, hogy fokozatosan értek meg benne azok a néprajzi kérdések, amelyekben erősödő filológiai felkészültsége, nem utolsósorban nyelvtudása révén mélyült el. Fontos egyezéseket mutatott ki a magyarság és a környező népek szájhagyományában, amit ő a térség műveltségének organikus egységéből vezetett le. Ezek sorában megkülönböztetett figyelmet érdemel a rutének Kossuth-kultuszáról írott tanulmánya, ami a magyar-rutén érintkezések minta értékű felvetése.

A két nép, különösen a ruszinok hagyományában, de a történeti és néprajzi szakirodalomban is ismert a magyarok és a ruszinok történeti kapcsolata, s az, hogy a ruszin *Rákóczi népe, gens fidelissima*: a nagyfejedelem hűséges híve. Máig kevésbé ismert a szakmai körökben is, hogy Kossuth Lajos alakját is megőrizte a ruszin népköltészet. Sztripszky 1907-ben önálló tanulmányt szentel a kérdésnek *Kossuth Lajos a rutén népköltészetben* címmel, melyben karakteres véleményt fogalmaz meg a két nép kulturális egymáshatásáról.²⁰ Az írásnak már a címe tartalmazza azt a problémafelvetést, ami szerzőjét valójában egész tudományos pályáján foglalkoztatta, s érezhetően jelen volt magánéletének színterén is: miként, milyen hatásokra formálódott ki a ruszin (népi) kultúra 20. század eleji állapota, hogyan és

miben hatottak egymásra a Kárpát-medence északkeleti térségében együtt-élő népek, s miért olyan karakteres a magyar nyelv és kultúra befolyása a Kárpátok nyugati oldalán élő kis ruszin (rutén) nép műveltségére.

A Kossuth-tanulmányában sem hagyott kétséget, hogy a magyar–ruszin érintkezéseknek, illetve a ruszinság által átvett műveltségi elemeknek ez csak az egyik példája.

„Köztudomású, hogy a magyarországi rutének ethnosa mennyire át meg át van itatva magyar elemekkel. Nyelvüket helyenkint magyar szótár nélkül a külföldi rutén nem érti meg; tánczuk, viseletük, építkezésük, dal-lamaik ötven százalékban magyarok, földéhségük és érzelmük pedig egészen magyar. Így hát egészen rendjén való dolog, hogy Kossuthról és Rákócziról olyan gyakorta emlékszik meg dalaiban... A hazai ruténség Bocskai óta állandóan a magyarsággal együtt vett részt minden nemzeti mozgalomban. Ennek egyik oka a politikai viszonyokban keresendő, a melyben a ruténektől lakott vármegyék az önálló magyar Erdélytől függöttek. A másik ok, a mely miatt galíciai s egyáltalán határon túli fajbelieitől művelődés tekintetében elszakadt és élete teljesen magyar irányt vett, a földrajzi helyzetben található. A merre a vizek alá folynak, arra felé vezető dik a népek gazdasági és így művelődési érdeke. A többi ruténség lengyel, tehát mégis csak szláv befolyás alá került, a mely alól a legújabb idők nemzeti öntudatmozgolóadásai következtében már fölszabadult...”²¹

Tanulmányában olyan szövegeket közölt, amelyeket a huculok ismertek elsősorban, mind Galíciában, mind Bukovinában, valamint a Tisza-völgy falvaiban. Különös hangsúlyt kapott nála az, hogy a galíciai–bukovinai huculok szókincse tele van magyar elemekkel, s hogy magyar nyelvi alakok már 16–18. századi szövegemlékekben is felbukkannak.

„Van ugyan majdnem az összes osztrák ruténségnek nyelvében is egy és más magyar szó pl. legény és betyár szavakat majd mindenütt használják, de sehol oly tömeges magyar hatást nem tapasztaltunk, mint éppen a huculoknál.”²²

A nyelvi különbségek ellenére, a térség nagy kulturális egységében értelmezi az *igricek*, a középkori énekmondók szerepét. A problémát a magyar–szláv kapcsolatok példajaként exponálja. Rámutat, hogy az énekmondók elnevezése a nagyoroszban *igrok*, viszont a ruténben *ihrec* (igrec), s felveti, hogy az Árpád-kori helynevek Krassó és Ung vármegyékben is sejtetik azok falvainak meglétét. Az *igricek* modern utódainak véli az énekes koldusokat, s azok – recitálón előadott – szövegeit is közli. A szövegek elemzése azonban nem részletező nála (pl. nem figyel fel a *Paradicsom kő kertjében...* kezdetű szöveg történetére és elterjedésére). Sztripszky felvetéseit azonban az *igricek* kapcsán az újabb kutatások jórészt igazolták.²³

Az Erdélyi Múzeum 1909. évi kötetében tanulmányt közölt Máramaros, főleg a Tarac és a Talabor völgye ruszinjainak halottasházi játékaikról. Az egyik játék során az *állatalakoskodók* igazi farsangi bohóságot adnak elő, aminek rutén neve *lopátká* (lapátolás). Ennek első két része általánosan ismert volt a keleti rutének között Ungtól Máramarosig. Érdekes alakja volt – a *nagyapó*, *nagyanyó*, a *molnár* és *molnárné* mellett – a *malom* figuráját alakító, fején rostát tartó, letakart szereplő. A harmadik játékrész a *kecskés játék*, amit a rutének vásári jelenetként, *zsidó* és *zsidó pásztor* figurákkal jelenítettek meg; utóbbi táncoltatta a kecskét. Sztripszky további játékokat is leírt, s jelzi, hogy a rutének csak a halottas házban úzik az alakoskodást, s hogy szerinte valójában a karácsonyi játékok szorultak ki a halottasházba. Mindezt a földrajzi környezettel magyarázza: a távolságok, szórványtelepülési adottságok miatt éjjel nem lehet hazamenni a virrasztóból, ugyanakkor a játék szereplői és kellékei (nyenyét, tűz, zsidópásztor stb.) ugyancsak a hegyvidéki életmód közreműködői. Sebestyén Gyula véleményével szemben, Máramaros több vidékéről is igazolta az alakoskodás meglétét.²⁴

Sztripszky szemléletében már igen fiatalon komplex módon jelent meg az anyagi műveltség elemeinek, a társadalom jellemzőinek és a vallási-folklorisztikai vonatkozásoknak az értelmezése. A földrajzi, táji adottságokat mindenütt a műveltség legfőbb meghatározójának tartotta. „A történelmi tényezők is hatalmas eszközök a népek kulturális életében, de a legnagyobb úr mégis csak a földrajz mindörökké. A föld, a levegő, az éghajlat: ezek parancsolnak a tömegbe verődött embereknek, ezek szabják meg sorsukat.”²⁵ Megfogalmazásában az *etnográfia* a kutatók tudománya a népről, a *folklor* viszont magának a népnek a tudománya. Az utóbbi persze elsősorban a rutének vonatkozásában foglalkoztatta, bár – kialakulásában, életfeltételeiben és korai vallásában hasonlónak tartva ahhoz – rendre kitekintett a román-ságra is. A keleti kereszténységnek és egyháznak a két nép egész kultúrájában és habitusában meghatározó szerepet tulajdonított. A keleti egyházat, illetve annak követőit többször összevetette a nyugatival és annak híveivel, s egyértelműen a keleti egyház gyengébb szervezetében vélte felfedezni annak okát – mivel az egyház szervezeteit nem építette ki –, hogy a kereszténység a pogány időkben a szellemeket is átvette. A *ráolvasásokat* a templomon kívüli kultusz eszközeinek tartotta, s rámutatott a keleti vallás papjainak szerepére az ördögűzésben, az esővarázslásban. (A keresztény vallás szent alakjai szerepelnek benne, az új vallás terjesztésének eszközei lesznek.) Felhívta a figyelmet a *román pap* illetén szerepére is.²⁶ Szerinte a Kelet volt a régi és az új vallás keveredése folytán előállt *babonák* első rendszerezője is. Itt a *bogumilizmus* szerepét húzza alá, ami az ördögkultuszt szállította Nyugat-Európának, s a régi természeti vallásokban csírájában mindenütt élő rossz szellemét egész teljességében kifejlesztette. Rámutatott, hogy „Magyarország földrajzi helyzeténél fogva ugyan inkább Nyugat-Európa-hoz tartozik, társadalmában azonban igen sok keleti hatást is őrzött meg.” A ráolvasások szerinte magyar–rutén, magyar–román (nála oláh) szövegbéli

analógiák, amelyeket keleti papok által másolt román és rutén könyvek őriztek meg.²⁷

A fentieket is tükrözi érdeklődése a korai ruszin és román könyvek iránt. Ebben az egyházi és világi irodalom problematikája éppen úgy foglalkoztatja, mint a liturgia története vagy a nyomdák és nyomtatványaik históriája. A fentebb említett, komplex látásmódját leginkább *Szegedi Gergely énekeskönyve* kapcsán figyelhetjük meg. A könyvben, egy, a 16. században magyar nyelvről románra fordított református énekeskönyvet, amit 1911-ben fedezett fel antikváriumi böngészése során, ill. annak keletkezéstörténetét elemezte. (Mint Sztripszky utalt rá, a munkát eredetileg ő írta meg, de Alexics Györggyel utóbb társulva, a „munka nemcsak kultúrtörténeti részében nyert mélyítést, hanem ehhez az énekek román nyelvészeti ismertetése is csatolható.”²⁸) Felvázolta azt a környezetet, a ruténség és románság 17. század előtti műveltségének állapotát, ami a munka keletkezésének hátterét jelenti. Ennek során önálló fejezetet szánt a görög vallású hazai népek etnikuma és műveltsége egybevetésének is. Rámutatott a románság és a ruténség műveltségének számos egyezésére, s felismerte, hogy ez az egyezés kiterjedt a vallásra és az államjogi helyzetre: abban, hogy a ruténeket és a románokat jövevényeknek tekintették, s hogy ezek a népek politikailag a múltban súlytalanok voltak, szerinte részben a keleti vallás volt az előidéző. „A görög vallásból fakadó erkölcsi felfogás, a miszticizmusra hajló természet, a babonák tengere, az egyéniség teljes elnyomása az egyházéletben, a hierarchia autokratikus iránya stb. tökéletesen azonos vonások a két népben.”²⁹

Bár a kultúrabeli különbözőség s az elmaradottság és igénytelenség okának földrajzi okaira is rámutatott, s a városok hiányát is meghatározó jelentőségűnek vélte, úgy látta, hogy az egyháznak, mint a régi idők egyetlen kultúrtényezőjének volt talán a legdőntőbb szerepe. A nyugati egyházhoz képest keleten az egyháznak nagyon fogyatékosak voltak az intézményei, s így „nem vihette híveit a kultúrában olyan tempóban előre, mint az a Nyugat történt”.³⁰

A kötet egészének ismertetésére itt nem térhetünk ki, csupán utalunk rá, hogy a kálvinizmusnak a románságra gyakorolt hatásán túl, igen sok vallási és folklorisztikai adatot közölt a hazai görög rítusú népek, főleg a rutének és románok históriájából, vallási néprajzából. A munka, különösen annak a nyugat és kelet műveltségi tényezőit összevető fejezete, érdemes lenne a vallási néprajz kutatóinak részletes elemzésére. Igaz ez Sztripszky más, nyelvészeti közléseire is.

Bár a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályán dolgozott, az 1910-es évektől Sztripszky kevesebb néprajzi dolgot publikált, mint tevékenysége első évtizedében. Ugyanakkor a budapesti évek megtermékenyítették könyvészeti tevékenységét. A főváros könyvtárai, antikváriumai ehhez kitűnő lehetőséget teremtettek. Ezt igazolja recenzióinak gyarapodó száma is. Olykor tanulmány értékű ismertetéseket közölt a szláv nyelvű folyóiratokról,

s bizonyára személyesen is jelentős befolyása volt arra, hogy a néprajzi kiadványok szerkesztőinek figyelme megnőtt az orosz kiadványok iránt.

Az 1910-es években több néprajzi tárgyú írása jelent meg a Vasárnapi Újság, a Görög Katolikus Szemle, a Pesti Hírlap, az Erdélyi Lapok, a Máramaros és más újságok hasábjain. Széles látókörű, több témában otthonosan mozgó, szemléletében kiforrott kutató rajzolódik ki előttünk apróbb írásai-ból is.

Ha azt nézzük, hogy Sztripszky néprajzi-folklorisztikai életműve lényegében két évtized munkájának termése, akkor egy igen eredményes és gazdag pálya áll előttünk. Ha etnográfiai-folklorisztikai munkáihoz hozzátesszük a könyvészeti és irodalomtörténeti, valamint nyelvészeti és fordítói tevékenységét, akkor egy komoly, igen jelentős életpálya bontakozik ki. Ha azonban annak okait keressük, hogy Sztripszky munkássága miért oly kevésbé ismert a magyar néprajzban, akkor csak részben jelent magyarázatot, hogy élete delén abbahagyta a néprajzi tevékenységet. Kellő adatok hiányában nem lehet a kérdésre szabatos választ adni. Bizonyos azonban az, hogy Sztripszky érdeklődésében már az 1910-es évek elején bekövetkezett egy erőteljes váltás, ami főleg a rutén műveltség korai történetének, a térség vallási és művelődéstörténeti históriájának megismerésére inspirálta. Ebben benne volt – olykor alig burkolt – elkötelezettsége a marginális helyzetben levő rutén népcsoport helyzetének javítására, művelődésének elősegítésére. Ezekben a kérdésekben olykor nagyon markánsan veti fel az egyház szerepét és felelősségét is. A néprajzban szerzett tudását, ismereteit is egyre inkább a szülőföldjén szeretné hasznosítani. Elkötelezettsége és felkészültsége természetes módon sodorja bele a politikába, szerepvállalásba, ami aztán akkor is tragikusan kettétöri életpályáját, ha az továbbra sem lesz tudományosan kevésbé sikeres, eredményes.

Néhány folklorisztikai gyűjtése feldolgozatlan maradt, ezek azonban vélhetően csak töredékei az elkallódott, esetleg lappangó életmű-résznek. Néprajzi feljegyzések töredékei (falucsúfolók, katonadalok és -történetek, népi verselők anyaga stb.) éppen úgy tanúskodnak elmaradt terveiről, mint *A magyar néprajzi irodalom kalauza – Magyarország időszaki sajtójának néprajzi cikkei* címmel tervezett kiadvány töredéke, ami a 18. századtól a 19. század derekáig átvizsgált hírlapirodalom adatait tartalmazza. Töredékes hagyatéka több székely falu helyneveinek (pl. Kézdimártonfalva, Torja, Kotormán, Agyagfalva stb) gyűjteményét is őrzi.³¹

Vélhetően nem csupán tudományos érdeklődése, hanem életének alakulása is belejátszott abba, hogy kiterjedt könyvészeti kutató munkát végzett a régi magyar irodalom határon túli gyűjteményekben levő emlékeinek feltárásában is. Tanulságosnak érezzük itt közreadni Gyalui Farkas (1866–1952) három levelét, amelyek nem csupán Sztripszky érdeklődésére világítanak rá, hanem az ugyancsak kiváló erdélyi könyvtártudós személyiségére, valamint arra a komoly és nehéz feladatra, ami a több ország polgárává vált magyar kutatók megsegítésében az erdélyi értelmiségi elitre hárult.³²

1.

(gévelt postai levelezőlap)

Kolozsvár, 1937. március 1.

Igen tisztelt Tanácsos Úr, Hülés, állítólag influenza miatt, csak most szabadultam ki a szobafogságból és ezért késett néhány nappal válaszom. Kelemen Lajos barátommal találkoztam ez ügyben. Kijelentette, hogy ő lemásolja a szükséges első mondatokat a 8 fejezetből. Evégből – ezért nem tudtam én azonnal lemásolni –, szükséges a könyvet kikeresnie, ami, tekintettel arra, hogy a R.M.K.-t párszor átköltöztették egyik helyről a másikra, nem megy olyan gyorsan. Ez az egyik. A másik, hogy K./elemen/ rengeteg módon el van foglalva. Ketten-hárman vagyunk az itt maradottak közül, akikhez mindenféle ilyen adatra vonatkozólag fordulnak. Nekem most két hét alatt két helyre kellett Peteleire vonatkozó adatokat és készelt kérdésekre dolgoznom, teljesen ismeretlen egyéneknek. Hát még Kelemennek! Biró V. szintén beszélt, vagy átküldte levelét K./elemen/-hez. Ami a piaristák, helyesebben a róm. kath. főgimnáziumban levő könyvtár tíz !/! ismeretlen könyvét illeti, ez legenda. Méltóztatassék ez ügyben Dr. György Lajos könyvtárigazgató úrhoz fordulni. /Liceul Romano Catholic str. M. Cogalnicanu. 2./ Amennyiben értesülnék Kelemen Lajostól, hogy kikereste a szóban lévő könyvet és még nem másolta le a szükségeset belőle, magam is szívesen leírom.

Őszinte és türelmes híve: Dr. Gyalui Farkas

Str. Eminescu 6. Cluj

2.

(gévelt postai levelezőlap)

Kolozsvár, 1937. április 3.

Igen Tisztelt Tanácsos Úr, Megírtam már, annak idején b. levelére, hogy szívesen lemásolom a Pázmány-könyv fejezeteinek kezdetét, ha hozzájuthatok. Beszéltem akkor Kelemennel, aki azt válaszolta, hogy a R.M.K. most újból rendezés alatt áll és amint kezébe kerül a könyv, ő maga megcsinálja a dolgot. Most ismét, kétszer is beszéltem vele, újból azt felelte, amit először jelentett ki. Ebben a dologban tehát hiába fordul hozzám, aki 1926 nov. 1-e óta nyugdíjban vagyok és, aki nem rendelkezhetem abban, hogy valaki a könyvtárnál teméntelen dologát félre téve, soron kívül, kikeressen egy könyvet és másoljon belőle. Ha és mikor megteheti, úgy is megteszi. Ami György Lajost illeti, ő két folyóiratot is szerkeszt és nem tehetem azt, hogy elmenjek hozzá, hogy sürgessem arra, hogy válaszoljon a Tanácsos úr levelére, mert teljesen az ő joga, hogy mikor feleljen, vagy írjon valakinek. Ő is rengeteg módon elfoglalt ember. Így, mindkettőre vonatkozólag csak azt mondhatom, jó lélekkel, amit a debreceni csizmadia mondott, mikor

58

egy barátjával vacsorázzván a vendéglőben, a pincér a fizetés erányában érdeklődött nála. Mire a csizmadiánk, barátja felé bökkve, szolt: „a szomszédban rejlik az elégtétel”. Hogy azért, mert adatokat nem tud kapni a Tanácsos úr, hamarosan, kulturbotrányt követnének itt el, ismerve az itteni viszonyokat, alig hiszem. Gyufa pedig elégett, kialudt, kifújták és most várja, hogy az örök fényesség gyufája világítson neki, immár 71-ik esztendejében. Azt, amit közvetlenül megtehetek, mindig megtettem a tudományos kutatás számára. Ez esetben egyszerűen lehetetlen többet tennem, most.

Kiváló tisztelettel Dr. Gyalui Farkas

3.

(kézírásos postai levelezőlap)

Kolozsvár, 1937. április 16. este.

Igen Tisztelt Tanácsos Úr,

most jövök György Lajos drtól, akihez az ő folyóiratát illető dologban fordultam. Igy alkalmam volt a Tanácsos úr dolgában beszélni vele, ami így nem vehető sürgetésnek. Értesültem tőle, hogy válaszáat néhány nap előtt már el is küldte. A Pázmány könyv ügyében ő is megtett, amit tudott, de a könyvhez ez idő szerint ő sem tud hozzájutni. A Tanácsos úr láthatja, hogy nem rajtunk múlt kívánságának ez idő szerint való megakadása. Érdekes, hogy Gy./örgy/ L./ajos/ szerint 5 unikum van a vezetése alatt levő kvtárban. Ezekről mitse tudott senki. Ő fiókokban elteve találta. György L. kulturális érdemei egyszerűen halhatatlanok. 1893-ban mozgalmat indítottam, hogy a 3 főgimnázium könyvtárát tegyék nyilvánossá. Az unitárius könyvtár vezetője: Kanyaró Ferenc, gúnyolódott velem újságban. Rövid idő múlva agylágyulásban halt meg, teméntelen kárt okozva k.tárának. A ref. kollégium ktárvezetője, Szabó Samu, a kollégium iránt való hálátlansággal !!! vádolt. Megjegyzem, soha semmilyen kedvezményt nem kaptam az intézettől. A kath. főgimn. igazgatója, Vajda Gyula, a pohos kövér és buta barát, haragudott reám és magához hívott, hol pálinkával kínált. (Soha sem ittam szeszt.) Évtizedek múltán György Lajos megnyitotta a könyvtárt olvasóteremmel. A másik kettő is követte valamennyire – a ref.koll. olvasóteremmel – példáját. György Lajos az Erd./élyi/ Múz./eum/ szerkesztésével nagy-nagy szolgálatot tesz a tudománynak. De tönkre is teszi magát, sehova se jár, éjjel nappal dolgozik. Az ily önzetlen munkáról Bpsten még fogalmuk sincs az embereknek. Talán a Tanácsos úrnak igen, mert fontos mű, nagy bibliográfiai forrásmű dolgában buzog. Velünk azonban mitse törődnek fönn, ami nem volna baj, ha ott néhány jól megfizetett proféta nem próbált volna szidni minket, akik itt maradtunk, ahelyett hogy Bpstre mentünk volna – Méltóságos mártiroknak.

Üdvözl/i/: szeretettel és kulturszégyen nélkül:

Gyalui Farkas

SZTRIPSZKY ÉS A VLACH PROBLEMATIKA

Amint arra fentebb már utaltunk, Sztripszky egész látásmódjára jellemző a Kárpát-medence népeinek interetnikus kapcsolataiban, azok tradíciójának szimbiózisában, folyamatos egymásra hatásában való gondolkodás. (Ennek 20. század eleji állapotát számos vonatkozásban nem csupán hosszú történeti folyamatok összegződésének vélte, hanem olyan organikus egységnek is, amit a trianoni döntés mindegyik rovására bontott meg. Alapvetően a Kárpát-medence népeinek integrációját vallotta, s az 1920-ban bekövetkező változások – személyében, egzisztenciálisan is érintvén őt –, jószerevével további élete során feldolgozhatatlanok voltak számára.)

Az *együttélő népek* – ahogyan azt Sztripszky már az 1930-as évek elején fogalmazza – közös múltjának vizsgálata törvényszerűen viszi el a bonyolult és szerteágazó vlach problematika területére. Az Alexics Györggyel közösen írott, fentebb már idézett műben Sztripszky kifejti, hogy Magyarország keleti felében, az országhatár mentén, Orsovától kezdve Brassón, Besztercén, Munkácson keresztül, egészen a Szepességig egy nagy ívben, szinte megszakítatlan láncolatban „majdnem ugyanazon ethnosú lakosság él: Románok és rutének”. Ezek a 17. század végéig kifejezetten pásztornépek voltak, ezt a vonásukat később is sokáig megtartották. Műveltségük nagyon lassan és nagyon keveset változott, a változások inkább a különböző medencék peremén, az alacsonyabb térszíneken zajlottak, ahol valamelyest városi hatások is érvényesültek. A román és a rutén nép a létfenntartás földrajzi környezetében és életmódjában tökéletesen megegyezett.³³ Főleg a szórványtelepülésekkel, az elzárt völgyekkel, a városok hiányával magyarázta azt az elszigeteltséget, amit egyaránt jellemzőnek vélt a kényszerű földművelésre, a népi építkezésre, viseletre. „A földrajzi körülményektől megszabott életmód az első oka tehát annak, hogy a román és a rutén köznép a XVII. századig hazánkban minden más nép mögött kultúrában olyannyira és pedig egyformán visszamaradt.”³⁴

Levéltári kutatásai hívják fel a figyelmét azokra a helynévi egyezésekre, amelyek a Kárpátok keleti ívén, román, rutén és szlovák területeken egyaránt kapcsolatba hozhatók a vlach pásztorok vándorlásával. Bár ma már tudjuk, hogy a vlach jogú vándorpásztorok helynévi (és műveltségi) hagyatéka nem azonosítható olyan módon sem a románság – ahogyan Sztripszky véli –, sem más etnikum örökségével, s különösen az Északi-Kárpátok vlach kolonizációja erősen vitatott kérdés,³⁵ mégis érdemes megismerni ebben a vonatkozásban is érdeklődését, széles tájékozottságát. A kérdéskör Sztripszky nyelvészeti közléseiben, szómagyarázataiban is publicitást kapott, amelyekben amúgy is nagyban támaszkodott etnográfiai tapasztalataira. A Magyar Nyelvben már 1924-ben közölt *Sztronga, esztrengába fog* című írásában nem csupán a kifejezés elterjedésére, a különböző vlach jogú pásztornépek nyelvi-kulturális érintkezésére mutatott rá jó érzékkel, hanem a kárpáti pásztorok kódtechnikájának regionális összefüggéseire és üzemmódjára is.

Korrigálta Takáts Sándor véleményét, aki a *sztronga* szó másodlagos jelentését, az adózás nemét értette a forrásokból. Sztripszky igazolta, hogy az adót a próbafejés alapján rótták ki, a sztronga pedig elsődlegesen 'fejőnyílás' jelentésű; az a hely, ahol a pásztorszálláson a juhokat fejésre megfogták.³⁶ A problematika élete végén újra visszaköszönt egy rövid írásában. Ugyancsak Takáts tévedését korrigálta a *bajka-juhról* írott dolgozatában, rámutatva, hogy a *bajka* nem juh fajta, hanem – helyesen – *lajka*, ami barna arcú leányt, fekete juhot jelent, ebből a *rajka* barna leány és a *rajko* cigánygyerek. Fontosabb azonban ennél írásában, hogy a szlovákiai magashegyi pásztorkodás terminológiája kapcsán felsorolta annak vlach (szerinte román) jövevényszavait, s számos román eredetű helynevet említett Trencsén és Zemplén vármegyék területéről.³⁷ Ahogy otthonosan mozgott a román, rutén, lengyel és szlovák nyelvben, hasonlóan kitűnően tájékozódott a problematika történetében is. Maga a vlach kérdéskör sok tekintetben ma is tisztázatlan, számos bizonytalanságot rejt, Sztripszky korabeli vélekedése bátran megállt, s tudói kvalitását dicséri.

Az alábbi levelei részletezően foglalkoznak az öt leginkább érdeklő kérdéssel, de rávilágítanak Sztripszky élettörténetének eddig kevésbé tudott összefüggéseire, személyiségének egyes vonásaira is.

1. Levél Drăgan professzorhoz³⁸

Budapest, I. Lógodi – u. 5.

1933. január 2.

Stimate Domnule Profesor!

Nu sum Român, stau totuși nu departe dela românismul; nu știu românesc, sum totuși în situațiune a determina de e sună ceva românesc sau nu, cînd e vorba despre lucru filologie.³⁹

Hónapok óta gyűjtöm az anyagot annak a kérdésnek tisztázásához, kik voltak a Slovensko területén egykor szerepelt Valachi, Valasi: vajjon vérbeli és nyelv szerinti románok-e, avagy ez a szó egyáltalán foglalkozást, pásztorkodást jelentett volna e, és nem nemzetiséget. Az irodalomban van két párt: az egyik szerint románok voltak, a másik szerint rutén és szlovák pásztorok. Én e két nemzet szerint éppen a középen vagyok származásomnál fogva s így nagyon érdekelt a dolog, tehát hozzáfogtam a kibogozáshoz. Minél többet foglalkozom vele, annál inkább megerősödik a hitem, hogy itt mind a két félnek igaza van, azonban a dolog alapja mégis csak román.

Én a szlovák nyelvet jól ismerem, a ruszin etnografiát szintén s így a kettőt nagyon hasznosan tudom összehasonlítani a vonatkozó román adalékokkal. Eddigelé a szlovákban mindössze 15 román szót tudtak kimutatni, csupa juhgazdasági terminust, aminő a klag, putera, bryndza, komárnik, strunga; én azonban abban a helyzetben vagyok, hogy 60-nál

több szóról tudom kimutatni a román származást és pedig nemcsak a pásztoréleti terminológiából, hanem olyan kultúrkörökből is, amelyek arra vallanak, hogy a románok benső, társadalmi hatást is gyakoroltak a szlovákokra. Ilyen a brona (rom. brumă), čarap (ciorap), druga, frumbija, kopil, motaj (mutuiiu), murgasty, redikanie, riava (rîu); de sőt szófűzést is találtam: trci-prci, ami teljesen azonos a román tîrță-pârță și nimică szó-lással!

A topografiai nevek azonban sok bajt okoznak nekem. Ilyen tömérdek sok van a szlovák nyelvterületen, vezetnek köztük a Minčol, Magura, Kikul és Kičera hegynévek Máramarostól végig a Tátravidéken egészen Morvaországig. Nagyon szeretném tudni véleményét, Professor úr, különösen az utolsó háromról, mert én nem bírok velük boldogulni.

Első sorban nem értem, miért nevezték el a románok Minčol – Menčol-nak a hegyet kicsinyítve (muncel), holott magasságuk elég tekintélyes: 1200–2000 méter!

A Magura szóról alig tudok valamit; csak annyi biztos, hogy semmi köze a szláv gora-hoz. De hát akkor mit jelent a románban?

A legjobban érdekel és izgat engem a Kikul és Kičera, mert erről még csak megfajtési kísérletet sem olvastam. Slovenskon igen sok helyen fordul elő ez a két név, van belőlük vagy száz. Annyit látok, hogy a két szó etymologiailag összetartozik, mert hiszen az egyikben, amely még az eredeti -ul román articulust is megőrizte, benne van a második is, a Kičera, deminutív alakban. A szlovák helyesírás k után nem enged-i-t írni, hanem csak ypsilont, s emiatt szlovák szövegekben, térképeken ezek így íródnak: Kykul, Kyčera.

Könnyebb tájékozódás kedvéért ideírom román orthográfiával a változatokat:

Chicera, Chicira, Chiciara, Chiciura, Checera, Čăcera, Căceara, Căcira, Chiciora, deminutív alakjaik pedig: Chicerani, Chicerela, Chicerca, Chircira, Chiciurca, Chiciürca, Căcerca, Checerca, Chiciarca, Checiorca, Chiciorca.

Ezeknek egy része Bereg-Máramaros ruszin vidékéről való, másik részei slovenskoi. Azonban a Chicul (slovakosan Kykul, lágy l hanggal) csakis Slovenskóban él, de annál sűrűbben: Árva, Liptó, Turóc, Zólyom megyékben. Az egyik Kykul alatt van Valča nevű havasi falu. A legrománosabb hangzású valamennyi között a Chiciora alak.

Ha már most figyelembe vesszük, hogy a román deminutívum alakja -or, -șor (tatîșor, podișor), könnyű dolog kapcsolatot találni Chic(ul) és Chiciora között – alakilag.

De már most mi a jelentése a chic-nek? Lehet válogatni benne, mint a cseresnyében.

Chică: 1) Schopf, Zopf 2) Schwarzkümmel, nigella damascena, kirchenslav. kyka, srb. bulg. kika = Zopf

Chicheriță: 1) *Schafbremse, nelophagus ovinus; Pferdebremse, hyppobosea equina, tăun de cal, de ovie = bögöly, tabanus bovinus*

Chiciură: *Rauh frost, Reif, dér, Mold. promoroca a ruszinból (Tiktin).*

De ha helytálló itt is a román p – c hangváltozás, akkor gondolnunk lehet a picior szóra is, amelynek egyik jelentése hegycsúcs, Ausläufer eines Berges: „Vîrful muntelui se rămurează în mai multe culmuțe, numite picior” Jip. Răur. 256. Ennek moldvai változata pedig egyenest chicior és cicior!! Etym. lat. petiolus.

Azonban hegylábknak nem lehet gondolni, mert ez a hegy talpát, alját jelenti a magyarban, Bergfuss a németben. Mi lehet hát az a chicior? Miert vette volna nevét a lábtól, ha jelentése culmuțe?

Ebben a dologban bátor vagyok Önhöz fordulni, kedves Professor úr, szíves segítségért. Önöknek ott Clujban van alkalmuk és képességük e szónak meghatározására, hiszen nem csak Ön és Pușcariu úr a filologusok, hanem a geografia sőt a geológia professorának szakvéleményét is meghallgathatják.

Nagyon lekötelezne, ha valamelyik tanítványával összeíratná nekem a Chiciora előfordulási helyeit Erdélyben, esetleg a Chicul -t, Măgurát is.

Hihetetlenül érdekes dolgokra bukkan néha az ember az ilyes kutatások közben. Például 1549 évi feljegyzésben találtam ezt: Coloni arcis Murany solvunt censum Valachorum, idest agnos tres, agnellos 2, caseum brynzae tonnam unam, praeterea unum agnum, usi tato nomi ne ab ipsis prazoviti vocatum. A szlovák nyelv nem ismeri, küldt róla, hogy szerb szó, heréletlen kost jelent, de az is, hogy itt 1462-ben tanúkihallgatás folyt a következők bemondásai szerint: Stevkovič, Endrekovič, Varisnitovič, Erdelevič, Petissovič, Stefanovič, Pondrankovič, Tomovič – egytől egyig szerb nevek! Igazi nemzetközi vásár volt tehát Slovensko a 13–18. századokban éppen a juhok révén.

Szívésségét iparkodom meghálálni, ahogy csak tőlem telik. Itt küldök egy kis apróságot, régi román iratot, talán hasznát fogja venni. Nevezetessége az, hogy még Alexics barátom sem tudja elolvasni, nem hogy én tudnám. A háború alatt került ide eredetije.

Szabad legyen arra kérnem még, megszerezhetné-e nekem Sl. Meteşnek könyvét: Păstori Ardeleni, Cluj, 1925? Valamint olyan könyvre volna még szükségem, amelyben a román juhászat egész terminológiája meg volna, a megfelelő illusztrációkkal. Nekem a szlovák analógiákkal való összehasonlításokhoz nagyon szükséges volna. Végül még egyet: mi a román neve annak a juhászfokosnak vagy baltának, amely inkább dísznek szolgál, botnak, mintsem fegyvernek és puncírozással nagyon szépen díszítve van? Rajza Julius Teutsch cikkében. Mitteil. d. anthropolog. Gesellsch. in Wien Bd. 35. S. 135. ex. 1905.

Lekötelezetten maradok híve

Dr. Sztripszky Híador

2. Levél Kelemen Lajosnak⁴⁰

Budapest, Lógodi u. 5.
1933 jan. 24.

Kedves Lajos Barátom!

Megint jövök kéréssel, de most már a magam érdekében. Még jan. 9-én írtam udvariás levelet magyarul Drügan Miklós professorhoz, aki naszódi ember s azonfelül ő is fordult hozzám valami ügyben évekkal ezelőtt, hát megkértem, adjon útbaigazítást az alanti kérdésben. Előre is megháláltam neki fáradságát, beküldve neki egy ruménnyelvű cirilbetűs okirat fotográfiáját, gondolván, hogy mint filológust bizonyára érdekelni fogja. De mai napig nem válaszolt. Lehet, hogy neki a téma nagyon nem ízlett, t.i. a valachok nyomait keresem Felsőmagyarországon, s ez talán sértő is lehet. Nem tudom. Lehet, hogy duzzog reám, amiért egykori kérésének talán nem tudtam jól megfelelni, s ezért hallgat. Ha ez az utóbbi eset áll fenn (ügyesen ki tudod ezt venni belőle), akkor mondd el neki, hogy ha a Nemzeti Múzeumtól akar valamit, akkor ne éhhozzám forduljon, hanem Veresshez. Először is engem a N. Múzeum nem szívelnék. Tudod, milyenek a hivatalnoki ideológias emberek: amióta a fordulat engem onnan kiemelt és (állítólag) méltóságos úrnak megtett, ezek az emberek nem tudják nekem azt megbocsátani, hogy én az egyszerű osztályőr annyi feljebbvalómnak nyakára mertem hágni rang tekintetében. Amíg köztük voltam, a legjobb barátság állott fenn, mindenben kezemre jártak, ha valami téma dolgában odafordultam, de amióta elébük ugrottam, úgyszólván kinéznek, nem akarnak szolgálni semmiféle tudományos dologban, sőt egyikük oda is dörgölte orrom alá, hogy Károlyi-Jászi-féle kreatúra vagyok! Ez pedig súlyos dolog! Nem veszik figyelembe ezek a jólelkek, hogy a nemzetiségi miniszterium a legszebb célból alakult meg, az integritás alapján. Arról sem akarnak tudomást venni, hogy a nemzeti kormány visszaállítása után a Bethlen-rezsím nagy tisztogatást végzett a Károlyi-kreatúrák között s irgalmatlanul az utcára lökte ki azokat, akiket a Károlyi-Jászi-éra az utcáról hívott be a miniszteriumokba, csak éppen a nemzetiségi miniszterium tisztviselői tekintetében honorálta a becsületes intenciót, amely ennek tagjait összehozta és valamennyiünket meghagyott tisztünkben, megerősített állásunkban, úgy hogy 1923-ig zavartalanul tovább is fennállottunk. Most is együtt volnánk még, ha nem jön a pénzügyi zavar a sok menekült tisztviselő elhelyezése miatt. Ennek az volt a következménye, hogy minket 1923-ban nyugdíjaztak. Ha már most ilyen Jászi-kreatúra fordul hozzájuk és még hozzá rumén tudós ügyében, tiszta sor, hogy azt meg kell tagadni, vagy legalább is megnehezíteni. Így lehetett a dolog a Drügan kérésével is, amikor 1924 táján valami rumén okirat dolgában hozzám fordult. Persze, én neki nem magyarázhattam meg a nehézségeket, hiszen hosszú az ökor-

nek nyelve, csak éppen nem tud beszélni! Veress nem ugrott akkorát a lajtorján, mint én, s így – bár ő is Jászi-kreatúra – akadály nélkül járhat-
kelhet a Múzeumban, mint ny. oszt. tanácsos.

Nos, ennyit a személyiekről.

Régóta gyűjtögetem az anyagot a Felsőmagyarországi Valachok kérdé-
séhez. Tudod, itt nagy vita folyt arról, hogy rumének-e ezek nyelv és vér
szerint, avagy szláv nemzetiségű pásztorok, akiknek a foglalkozás adta a
Valach nevet. Az egész Szlovenszko és Ruszinszko tele van a Valachok
nyomaival s minthogy én jól ismerem szülőföldem etnografiáját, meg
akarnám oldani ezt a vitás kérdést. Anyagot nemcsak oklevelekben talált-
tam, amelyek ezek rumén voltát bizonyítják Máramarostól Moraviáig,
hanem a toponomiában is, de legfőképpen a szlovák nyelvben. Eddig is
ösmertek 15 olyan szlovák szót, amely rumén eredetű (K'ag, geleta,
bryndza stb), én azonban a szlovák nyelv bűvárlatai közben több mint 70
olyan szóra akadtam, amelyek azt mutatják, hogy ezeket a juhászati mű-
szókat a szlovákok közé egyenest rumén emberek hozták, nem pedig ru-
szin közvetítéssel jutottak oda bele. Sőt nemcsak pásztori kifejezéseket
találtam a szlovákban, hanem olyanokat is, amelyek hosszas együttélésre,
társadalmi ráhatásra vallanak: motaj (motui), čarap (ciorap), broma
(brumä, zúzmara), riava (riü), kopil murgastý (szürke) sőt szólást is: trci-
prci, ami teljesen azonos a rumén tîrta-pîrta și nimiča szólással! Hát per-
sze ilyen felfedezésekre még nagyobb lett a buzgóságom, hogy ennek
utána kellene járni egész terjedelmében s a szlovenszko Valachkérdést
megvilágítani tört/éneti/-etnogr/áfiai/-filologiai szempontok szerint.

A toponomiában kivált a Minčol, Kikul, Kičera, Magura, Plaj nevek a vezé-
reim Szlovenszkon. Alig van falu, amelynek határában ne volna meg egyik,
vagy másik. Szerettem volna Drăgan véleményét hallani, hogy mi a csudáért
nevezhették el az egykori Valachok a tót hegyeket kicsinyítve Menčul-
Minčolnak, amikor azok 1500–2000 méteres hegyek! Nem vagyok tisztában a
Kičera jelentésével, csak annyit látok, hogy etymológiailag összefügg a
Kikul-lal, mert hiszen amaz ennek kicsinyítése, a Kik tőből, amely még az
eredeti rumén artikulust is megőrizte mind a mai napig is Trencsénben,
Turócbán. E szónak rengeteg alak változata van Máramarostól Morvaor-
szágig: Kičera, Kičira, Kičiara, Kičura, Kečera, Kačera, Čăceara, Cačira,
Kičora, Kičerani, Kičerela, Kičerka, Kičirka, Kičurka, Kačerka, Kičarka,
Kečorka, Kičorka. A legruménesebb az o hangot tartalmazó két aláhúzott
változat és kapcsolatba hozható a tatișor-podișor kicsinyítés analógiája
szerint a picior rumén szóval, amelynek a szabályos p-c hangváltozás
szerint van a ruménben chior alakja is, ami hegycsúcsot, Bergauslaufert
jelent. Tiktin egyik idézete szerint „Vîrful muntelui se rămurează în mai
multe culmulite numite chior și cicior! /”/ Etymológiája a latin petiolus.
– Az ám, de ha a chior-picior lábat jelent, hogyan jelenthet az hegycsú-
csot – culmulitát is? Hegyláb nem lehet, ha egyszer csúcs! Miért vette vol-
na nevét a lábtól, ha a jelentése culmulita? – A chiciura szó nem

jöhet figyelembe, mert hiszen Rauhfröst, dér a jelentése, viszont a chica: Schopf, Zopf, üstököt jelent és nem is tudom, lehet-e belőle Kičora, Kičera?

Jó volna tudni a Măgura dolgát is. Egy-e ez a szláv mogilával? Halom, domb?

Nagyon szeretnék alaposabban utánanézni az összehasonlító etnografiának is. Erre nézve nagyon kellene ismernem olyan rumén munkákat, amelyek a Herman Ottó módján rendszeresen tárgyalnák a pásztorélet egész tárgyi nomenklatúráját és amelyekben minél több illusztráció volna a pásztoréleti tárgyakról. Itt hiába fordulok Alexicshez, Veresshez, nem tudnak felvilágosítást adni sem a nyelvi, sem az etnográfiai részben, csak éppen Metes könyvéről hallottam valamit (Püstorii Ardeleni, Cluj, 1925), nem tudom, megfelel-e? – A szlovák juhász a kézbeli fokost valaškának mondja. Hogyan mondják ezt a rumének? (Rajza megvan J. Teutsch cikkében Mitteil. d. anthropol. Ges. in Wien Bd. 35: 35, de rumén neve nélkül.) – Meg lehetne-e szerezni Kolozsvárott vagy cluji könyvtár útján Bukarestben F. Damé: Lexique de la terminologie Paysanne (Bucureșt 1900) és ugyanőtőle Incercare de terminologie poporană română cu 300 gravuri (u.o. 1898) c. könyveket? Innen hozzátok pénzt ugyan nem lehet küldeni, de majd találok rá módot, hogy ott fizetődjék ki, csak előre szeretném tudni az árát.

Bogarászás közben az ember hihetetlen felfedezéseket tesz. Így Murány várának 1549. évi birtokösszeírásában ezt találom: Hi coloni (valami 8 telep) solvunt census Valachorum, idest agnos tres agnellos duos caseum brynzae tonnam unam, praeterea unum agnum, usitato nomine ab ipsiș prazoviti vocatum. Mi a csudáért állítja ellentétbe a 3 bárányt a prazoviti báránnyal? Nyilván valami külön fajta lehet. Utánanézve kisült Karadžić szótárából, hogy ez heréletlen kost jelent, tehát szerb juhászok hozták a szót Szlovenszkóra! A szlovák nyelv ma nem ismeri. Ámde arról sincs ma senkinek tudomása, hogy ugyanazon a vidéken 1462-ben egy tanúkihallgatás alkalmával a következő nevű tanúkat hallgattak ki: Stevkovič, Endrelovič, Varisnitovič, Erdelevič, Petissovič, Pondrankovič, Tomovič – egyik sem szlovák név, mert egytől egyik szerbek! Ilyen nemzetközi vásár volt a Tát-ra juhászatában hajdanában s ezért nem is csuda, hogy a szállás szó is 12 náció nyelvébe átment a magyarból, még a ruménba is, a mesterekhez! Nem tudná-e valaki ott kinyomozni (Vuia, vagy valaki más), hogy ismeretes-e ez a prazoviti juh fajta? Úgy gondolom, segíthet benne Vuian kívül Maior Gheorghe is, a monostori gazd. főiskola igazgatója. Ezt az urat jó volna valahogyan meginterpellálni más okból is. Moldován G. ugyanis hívatkozik a Nemzetiségi Ismertető (ő) K(önyv)tárbeli Románság c. könyvének 40. lapján Maiornak Zootechnika c. művére, ahol a III. 541. lapon Lubló környéki Valachokról beszél 1497-ből. Én ezt a könyvet nem ismerem, sem a lubló adatot. Jó volna megkérnyékezni az öregot, nem volna-e szíves megajándékozni egy példányával a könyvének.

A Kičera, Kikul alakokra nézve talán geológus adhatna felvilágosítást (Szádeczky?), hátha kisüthetne valamit a geológia alapján formailag, hogy miféle alakú hegynék vagy minek a neve ez meg a Magura.

Ennek a sok mindenfélének a vége már most az volna mint a barát beszédjének: beszél, beszél a barát, de a vége alamizsnagaras. Én is hát kérek valamit tőled, kedves Lajos. A dolog rendkívül izgat, itt nincs aki megsegíthetne benne, hát arra kérnélek, ha szép szerével módját ejthetnéd, jáj el Drügannál, Vuiánál, Maiornál, a saját ismereteidből is adhatnál valamit, kivált a bibliographia tekintetében, és írd meg nekem, nagyon hálás leszek érte. Nagyon szeretnék ott valamely etnográfussal és nyelvészrel a jövőben is közelebbi összeköttetésbe jutni: kit ajánlhatnál erre a célra? Ha van ilyen, egyúttal jelezd is mindjárt neki ezt az óhajomat. – Ide mellékelek számodra egy régi emléket. Talán nincsen is meg neked: az apahidai ásatásról felvett fénykép 1906-ból, gondolom. Fent állanak: Buday, Orosz, Te, Drozd, alul Kovács Pista, egynek nevét már nem tudom, a 3-dik Fazekas (?) és Pap Domokos a jobb szélén. Régi irataim között találtam. Mi van Kovács Pistával? Hát Roskával?

Szeretettel ölel régi cimborád /Aláírás nélkül/

*

Bár jelen írásunk csak néhány mozaikot villanthatott fel Sztripszky Hia-dor életművéből, ill. tudósi portréjából, megítélésünk szerint ahhoz elegendő, hogy a korábnál nagyobb figyelmet érdemeljen mind a magyar, mind a szomszédos népek néprajzi kutatásától. Amit Sztripszky éppen az együtt-élő népek kutatásában – maga az 1930-as évektől használja ezt a kifejezést –, egymásra hatásuk feltárásában végzett, annak alapján megilleti őt ezen népek kutatóinak figyelmé. Tudományos életműve a közép-európai néprajz maradandó értékei közé sorolható.

IRODALOM

BORSA Gedeon

1959 *Sztripszky Hia-dor*. A Könyvtáros. IX. 4. szám. 263–266.

CHOLNOKY Jenő (ism.)

1908 *Sztripszky Hia-dor: Az erdélyi halászat ismeretéhez*. Földrajzi Közlemények. XXXVI. 212.

GAÁL György

1999 *Herrmann Antal, a néprajzoktatás meghonosítója a Ferenc József Tudományegyetemen*. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője. 1–2. Kolozsvár 6–20.

HUSZTY Sándor

1972 *Herman Ottó a kolozsvári múzeumban (1864–1871)*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XI. Miskolc 9–42.

ILA Bálint

1957 *Die walachische Bevölkerung der Herrschaften Murány, Csetnek und Krasznahorka*. Studia Slavica. III. 113–148.

1976 *Gömör vármegye*. IV. Budapest

KADLEC, Karol

1916 *Válaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských*. Praha

KELEMEN Lajos (ism.)

1911 *Sztripszky Hiador: Az erdélyi halászat ismeretéhez* (Régi és mai halastavaink) Erdélyi Múzeum. XXVIII. 307–310.

KESZEG Vilmos

1996 *A román pap és hiedelemköre a mezőszégyi folklórban*. Ethn. CVII. 335–370.

KOMÁROMI Tünde

1996 *Rontásformák Aranyosszéken*. A gyógyító román pap. Néprajzi Látóhatár. V. 87–98.

KÓS Károly

1989 *Herrmann Antal jelentősége a századforduló körüli néprajzi mozgalomban*. Ethn. C. 176–188.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

1993 *A magyarországi állattartó kultúra korszakai*. Budapest

PÓSTA Béla

1903 *Levél a szerkesztőhöz*. Néprajzi Értesítő. IV. 153–157.

SEMAYER Vilibáld

1902 *Az EKE kolozsvári táj- és néprajzi múzeuma*. Néprajzi Értesítő. III. 141–149.

SZÁDECZKY Lajos

1904 *Az Erdélyi Múzeumegylet eredete és rendeltetése*. Erdélyi Múzeum. XXI. 152–160.

SZTRIPSZKY Hiador

1902 *Adatok Erdélyőshalászatához*. Néprajzi Értesítő. III. 157–178.

1903 *Adatok Erdélyőshalászatához II. A mezőszégyi tavak őshalászata*. Néprajzi Értesítő. IV. 158–196.

1907 *Kossuth Lajos a rutén népköltészetben*. Ethn. XVIII. 157–162., 235–248., 299–307.

1908 *Igriczek – énekes koldusok*. Ethn. XIX. 345–353.

1909 *A magyar vezényszó történetéhez*. Századok. 43. 129–142., 203–217.

1909 *Halottasházi játékok Máramarosban*. Separatum a *Munka* című lapból, 21.p. Máramarossziget

1911 *A ráolvasásról*. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1911. évi állapotáról. Budapest. 209–213.

1924 *Sztronga esztrengába fog*. Magyar Nyelv. XX. 80–82.

1944 *A bajka-juhról meg a cigány-rajkóról*. Nép és Nyelv. IV. 37–40.

SZTRIPSZKY Hiador – ALEXICS György

1911 *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban*. Protestáns hatások a hazai románságra. Budapest

1986 *A görögkeleti románok*. In: SAS Péter (szerk.): Ódon Erdély. Budapest. 641–652.

UDVARI István

1998 *Adatok Sztripszky Hiador munkásságáról*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Közleményei. 189. Debrecen

1999 *Sztripszky Hiador (1875–1946) a kárpát-medencei rutenisztika jeles képviselője*. Relații Româno-Ucrainene – Istorie și Contemporaneitate. Satu Mare. 1–30.

UDVARI István – VIGA Gyula

1999 *Sztripszky Hiador és négy levele Herman Ottóhoz*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXXVIII. Miskolc. 1299–1314.

UJVÁRY Zoltán

1986 Vásári szórakoztatók, vándor mulattatók és a vásárt megjelenítő népi játékok. In: SZABADFALVI József – VIGA Gyula (szerk.): *Arucseré és migráció*. Miskolc. 29–38.

VALENTINY Antal – ENTZ Géza (szerk.)

1942 *Az Erdélyi Múzeum név- és szakmutatója*. Kolozsvár

JEGYZETEK

¹ Szádeczky 1904, 152–160.

² Ethnographia XIV. (1903) 504., XVII. (1906) 382., XXII. (1911) 398.

³ Erre Sztripszky özvegye utal 1959 áprilisában Borsa Gedeonnak írott levelében. Ezúton mondunk köszönetet Borsa Gedeonnak, hogy adatait rendelkezésünkre bocsájította.

⁴ Udvari–Viga 1999, 1299–1314.

⁵ Borsa 1959, 263–266., Udvari 1998., Udvari 1999., Udvari – Viga 1999.

⁶ Udvari 1999, 19–23., Udvari István – Viga Gyula: *A néprajzos Sztripszky Hiador*. Sajtó alatt a Néprajzi Értesítő 1999. évi kötetében.

⁷ Pl.: az *Erdély és az Erdélyi Múzeum* című lapok anyaga, de fontos megemlíteni az előbbi – 1898-tól megjelenő – mellékletét, az *Erdély népeit* is. Vö.: Valentiny–Entz 1942.

⁸ Kós 1989, 176–188., Herrmann kolozsvári tevékenységéről újabban: Gaál 1999, 6–20.

⁹ Sztripszky az 1896/97-es tanév téli szemeszterét a lembergi egyetemen töltötte, ahol – többek között – Mihajlo Hrusevszkij és Olekszandr Kolessza előadásait hallgatta történelemből és irodalomból.

¹⁰ Sztripszky 1909, 129–142., 203–217.

¹¹ Pósta 1903, 153.

¹² Talán nem közismert, hogy a magyar néprajz számára lényegében Jankó fedezte fel az orosz szakirodalmat.

¹³ Semayer 1902, 141–149.

¹⁴ Sztripszky 1902, 162., Sztripszky 1903, 163.

¹⁵ Udvari–Viga 1999.

¹⁶ Huszty 1972, 9–42.

¹⁷ Vö.: Udvari István: *Sztripszky Hiador nyelvészeti munkássága és két levele Melich Jánoshoz*. Sajtó alatt.

¹⁸ Cholnoky 1908, 212., Kelemen 1911, 307–310.

¹⁹ Lásd még: Udvari 1998, 85–86.

²⁰ Sztripszky 1907, 157–162., 235–248., 299–307.

²¹ Sztripszky 1907, 157.

²² Sztripszky 1907, 158.

²³ Sztripszky 1908, 345–353. Vö.: Ujváry 1986, 31. skk. újabb szláv irodalommal.

²⁴ Sztripszky 1909, 180–188.

- ²⁵ Szttripszky–Alexics 1911, 12.
- ²⁶ A témáról újabban: Keszeg 1996, 335–370., Komáromi 1996, 87–98.
- ²⁷ Szttripszky 1911, 209–213. Az 1911. október 28-án Budapesten tartott előadás vázlatja.
- ²⁸ Szttripszky–Alexics 1911, 7.
- ²⁹ Szttripszky–Alexics 1911, 11–15. passim.
- ³⁰ Szttripszky–Alexics 1911, 27.
- ³¹ Szent Adalbert Egyesület Irodalmi Levéltára, Nagyszombat.
- ³² Valamennyi Nagyszombatban, a Szent Adalbert Egyesület Irodalmi Levéltárában. Fasc. 416/9.
- ³³ Szttripszky–Alexics 1911, 11–15.
- ³⁴ Szttripszky–Alexics 1911, 18–19.
- ³⁵ A Murány, Csetnek környéki vlachok problematikáját csak két évtizeddel később tisztázza Ila Bálint. A kérdés rendkívül kiterjedt irodalmából, csupán az érintés szintjén: Kadlec 1916, Ila 1957, 117–120., Ila 1976, 178.skk. Legutóbb összegzően: Paládi-Kovács 1993. passim, a vlach kolonizációról különösen 82–85.
- ³⁶ Szttripszky 1924, 80–82.
- ³⁷ Vö.:Szttripszky 1944, 37–40.
- ³⁸ A címzett Nicolae Drăgan (1884–1939) kolozsvári nyelvész, a Bölcsészkar dékánja, 1933–38 között a város polgármestere. Kézirat. Lelehelhelye: Szent Adalbert Egyesület Irodalmi Levéltára, Nagyszombat. Fasc. 254. fol. A. sz.n.
- ³⁹ Tisztelt Tanár Úr! Nem vagyok román, mégsem állok távol a románságtól; nem tudok románul, mégis abban a helyzetben vagyok, hogy meg tudom állapítani, valami románul hangzik vagy nem, ha filológiai kérdéstről van szó.
- ⁴⁰ Gépirás másolata. Lelehelhelye: Szent Adalbert Egyesület Irodalmi Levéltára, Nagyszombat. Fasc. 254. fol. A. No. 4.